

УДК 323.15(477)«19/20»

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.29>

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ ПІСЛЯ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Ігор Вдовичин

Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
ORCID: 0000-0002-3210-768

У статті здійснено політологічний аналіз еволюції політики історичної пам'яті в Україні після здобуття незалежності. Звернення до питань історичної пам'яті зумовлені політичним, історичними, соціально-економічними змінами, які спонукають, з одного боку, переглянути усталені оцінки минулого, а з іншого – шукати в досвіді минулого відповіді на сучасні цивілізаційні виклики. Проаналізовано основні підходи до поняття «історична пам'ять», яке вже набуло загального визнання, дискусії зосереджуються на реалізації певного ціннісного та світоглядного виміру, яке вкладається в нього. Комплексний підхід до вивчення проблеми вимагає не лише використання результатів попередніх наукових досліджень, насамперед історичних та політологічних, а й формування світоглядної позиції. Окреслено історичні етапи після здобуття незалежності, які суттєво зумовлювали еволюцію політики історичної пам'яті. Коли ми ведемо мову про політику історичної пам'яті, то це не лише про знання тих чи інших подій і фактів. Це про спроможність на їх основі раціонально та ефективно діяти в нових історичних обставинах. Підхід, зосереджений на недопущенні формування історичної пам'яті, яка базується на праві українського народу на власну державність і критиці авторитарно-тоталітарних практик, незалежно від гасел і наративів, є ворожим до європейських цінностей прав і свобод людини. Визначено, що політика історичної пам'яті, базована на національно-культурній традиції, є слушною. Вона повинна забезпечити формування світогляду, в основі якого перебуває концепт ідентичність, яка сягає в глибину історії та поєднує її з демократичними цінностями, боротьбою за права і свободу людини.

Ключові слова: історична пам'ять, ідентичність, національна ідентичність, культурна традиція, дискурс-аналіз.

Вагомою причиною звернення до питань історичної пам'яті стають політичні, історичні, соціально-економічні потрясіння, які спонукають, з одного боку, переглянути усталені оцінки минулого, а з іншого – шукати в досвіді минулого відповіді на сучасні цивілізаційні зміни. Методологічною основою статті є системний підхід, що передбачає розкриття структурних, функціональних та нормативних аспектів предмета дослідження із застосуванням дискурс-аналізу до декларованих ідей, який насамперед є інструментом розкриття характерного способу говорити або писати про щось. Період після здобуття незалежності в 1991 році був неймовірно насиченим змінами, які охопили всі сторони буття і держави, і конкретного громадянина. Відбувся перехід від авторитарного режиму з однопартійною системою та плановою економікою до радикально відмінних політичного ладу та економічної моделі. Зміни виявилися настільки стрімкими й радикальними, що суспільна свідомість час від часу шукала «порятунку» в спробах відвернутися від реальності шляхом голосувань за політичні сили, які обіцяли прості відповіді на складні питання й звернення до минулого, де було вже й не так погано, як розповідають. Активна фаза бойових дій, яка

розпочалася 24 лютого 2022 р., продемонструвала, що політика історичної пам'яті вимагає оновлення і перегляду. Це зумовлює мету дослідження – проаналізувати еволюцію підходів до історичної пам'яті, чинників, які спричиняли зміни та її роль і завдання в умовах протистояння збройній агресії та збереженні ліберальної демократії.

Відома дослідження питань історичної пам'яті А. Киридон пропонує таку періодизацію політики формування історичної пам'яті. I етап – кінець 1980-х (друга половина 1980-х) – 1994 р. (до президентства Л. Кучми), Поява препринтів, літератури діаспори, інтерес до козацтва, до витоків української державності, українського національного руху, української революції 1917–1920-х рр., руйнації храмів, Голодомору, репресій тощо. II етап – 1994–2004 рр. (президентство Л. Кучми). Для періоду президентства Л. Кучми характерне механічне поєднання парадигм національної та радянської історії, що вилилося в паралельне відзначення протилежних за своїм ідеологічним наповненням ювілеїв. III етап – січень 2005–2010 рр. (президентство В. Ющенко). Взято курс на суто національну версію політики пам'яті; різка відмова від радянських шаблонів трактування минулого, активізація вивчення минулого, зростання кількості місць пам'яті, посилена увага до вивчення Голодомору. За президентства В. Ющенко створено спеціальну інституцію для координування політики пам'яті – Український інститут національної пам'яті (УІНП). IV етап – 2010–2014 рр. (президентство В. Януковича) – позиціонування політики пам'яті як альтернативної попередньому президентству. Поступове зміщення акцентів від національно-орієнтованої парадигми до «інтернаціоналістської» та російськоцентричної. V етап – з 2014 р. (президентство П. Порошенка). Засудження злочинів комуністичного минулого; десовєтизація; декомунізація[14, с. 244–249].

Загалом, узявши за основу такий підхід, період від 2019 і до сьогодні можна визначити як VI етап, який був своєрідною «реанімацією» спадку Л. Кучми, особливо на початках, із систематичними коливаннями залежно від внутрішньо- й зовнішньополітичних обставин. Це є певним свідченням слабкості держави, сумнівами її панівного класу щодо світоглядних та історичних підстав української самостійності, невизначеністю політики ідентичності. У цьому контексті, найбільш прийнятним, на нашу думку, є підхід, який запропоновано в термінологічному й понятійному довіднику «Історична наука», – «пам'ять історична» – здатність людської свідомості відтворювати минуле. Без «пам'яті історичної» неможливо відтворити історію суспільства. Вона є успадкуванням минулого досвіду, що опредметнюється у відповідних культурних формах (традиціях, пам'ятках, мемуарах тощо), а також існує у вигляді історичної свідомості народу»[12, с. 281]. Наявність досить широкого спектра думок щодо інтерпретації феномену «історичної пам'яті» теж є своєрідним свідченням еволюції поглядів на проблему. Зокрема, Г. Касьянов характеризує історичну пам'ять як міфологізовану форму групових уявлень про минуле, що існують, як правило, у вигляді набору стереотипних дискурсів, симулякрів, символів і «місць пам'яті». В умовах інформаційного суспільства вона набуває статусу гіперреальності, а це серйозно впливає на те, що прийнято вважати реальністю [13, с. 134.]. Такий підхід є прикладом пошуку «об'єктивістського» бачення проблеми, спробою уникнути ціннісних та світоглядних підходів, надаючи їм характеристики «міфологічних форм групового уявлення про минуле». І водночас дає змогу критикувати підходи до політики історичної пам'яті, які не збігаються з власними оцінками, під гаслами «наукової об'єктивності».

В українських реаліях значна частина слухних тверджень потребує певною корекції. Своєрідним кліше стали слова, що влада задає «порядок дискурсу». Влада має потребу в знаннях, що виправдовують й обґрунтовують її, але й знання, дискурси, мають потребу у владі, щоб стати домінантними. Тому влада завжди породжує знання, а знання – владу,

вони перебувають у нерозривній єдності [15, с. 422.]. Та в українській політичній реальності найбільш активно політикою історичної пам'яті опікується громадянське суспільство. І лише початок активної фази війни спонукав владу чіткіше окреслити свою позицію щодо цього питання. Свідченням є ухвалення в грудні 2022 р. Закону «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [10]. Розмови про «міфологічність» історичної пам'яті є радше інструментом, покликаним не допустити її формування. Оскільки її наявність дає змогу ефективно відповісти на багато політичних викликів сучасної політичної практики та пояснювати досвід минулого. У передмові до своєї праці британський історик Р. Баттервік наголошує: «Не маю сумніву, що українські читачі зауважать схожість між тим, як Росія підривала й руйнувала Річ Посполиту XVIII століття та її потугами вчинити те саме з Україною в XXI столітті» [2, с. 25]. У цьому контексті можна визнати слушність твердження дослідників (В. Артюх, В. Карлової та інших), що в сучасній Україні відбувається накладка трьох основних типів історичної пам'яті: українського, російського та комуністичного, – які, своєю чергою, використовують різні політичні сили [3, с. 211]. І найголовніше тут твердження про різні політичні сили. На практиці йдеться не про плюралізм думок в українському суспільстві, а про послідовну політику збереження імперського варіанта історичної пам'яті, впроваджуваного під різними гаслами – чи то чітко артикульованого «єдиної і неділимої», чи «інтернаціоналістичного». Вплив зовнішніх ідеологем є не лише результатом історичного минулого. Українська влада протягом останніх десятиліть намагалася запропонувати свій дискурс, але водночас робила це досить хаотично, навіть у межах владного середовища. Як вище було зауважено, влада змінювалася і, відповідно, еволюціонувала політика історичної пам'яті (інколи суттєво, як наслідок, дотримувалася радикально відмінних концептів). Це, на наш погляд, важливо. У науковому середовищі тривали дискусії, доволі гострі, однак вони дозволяли політичну проблематику вводити в більш стриману форму, сприяючи триванню української державності. Вагомим чинником у формуванні політики історичної пам'яті було громадянське суспільство, яке пропонувало своє бачення проблеми та шляхи її вирішення. Надаючи процесу змін певної тягlosti і не перетворюючи формування ідентичності українського суспільства після здобуття незалежності виключно у справу влади, залучаючи громадян, надаючи їм стимул і можливість до самоактуалізації. Та в сьогоденні, поза державним інституційним та інформаційним ресурсом, політики історичної пам'яті неминуче є недостатньо результативною. У цьому контексті доречна така позиція: «Політика пам'яті є важливим складником державної гуманітарної стратегії. Особливого значення вона набуває в умовах постмодерних перетворень, перехідного суспільства, що безпосередньо торкаються і функціонування політичної системи. Процес демократичного транзиту стає незаперечною і безапеляційною реальністю. Ліберальні перетворення також не викликають суттєвих дискусій» [1, с. 201]. Та її слід розділити на два моменти: важливість політики історичної пам'яті, особливо в час світоглядного й політичного хаосу, який ми політкоректно іменуємо «постмодерними перетвореннями»; надмірно оптимістичне припущення щодо беззаперечності демократичного транзиту. Застереження відносно демократичного дискурсу не стосується безпосередньо автора цитованої статті. Це одна з важливих політичних і світоглядних помилок, зроблених і політиками-практиками і науковцями, які повірили в тривалість «демократичної хвилі». Складні практики сьогодення вимагають чіткішої артикуляції критики авторитарно-тоталітарних практик нашого минулого в політиці історичної пам'яті, і підтримки тих політичних сил та постатей, які у супереч усім трагічним історичним реаліям протистояли тій чи іншій формі тиранії. Така виразна світоглядна позиція особливо важлива в умовах широкого спектра інформаційного

протистояння (гібридної війни), яке переважно маскується під «іншу думку» і використовує гасла про свободу слова для руйнування політичних середовищ, які забезпечують свободу людини і свободу слова.

Окремі українські дослідники, прагнучи знайти «середній шлях» у гострому світоглядному протистоянні, пропонують варіант поєднати в одну мозаїку складне та суперечливе буття людини й суспільства. «Надзвичайно важливе явище «історична пам'ять» трактується вузько, кон'юктурно. Незрідка в ній гіпертрофуються винятково ті сегменти, що пов'язані зі стражданнями й поневір'яннями, віктимологічними рефлексіями, тоді як вияви соціальної, етноконфесійної солідарності, жертвовності, героїка величні прояви народної творчості, бойового духу, патріотизму, військового мистецтва, досягнення у сфері індустрії, науки, культури та інші прояви вважаються «моветоном», радянським рудиментом»[4]. На перший погляд, розважлива думка, та якщо глибше проаналізувати, оцінка стає вже не такою однозначною. Фактично пропонується визнати, що весь жах тоталітарного режиму мав певний сенс. Що не відповідає дійсності – ні суто з боку певної економічної доцільності – розрекламована індустріалізація була радше руйнівною, через занепад культури праці, створення екологічних пасток, формування інтелектуально-технологічної залежності від розвинутих країн заходу, яка стала одним зі складників краху Радянського Союзу; деградація сільського господарства. Усе це в поєднанні з руйнуванням (знищенням) людського й соціального капіталу. І як наслідок – занепад спроможності суспільства до саморозвитку. За зовнішньо видимі «успіхи» радянської влади заплачена ціна як абсолютно неспівмірна з декларованими досягненнями. Критика тоталітарної природи радянського режиму насамперед покликана продемонструвати – сподівання на ефективність репресивних режимів є ілюзією. Відмова від свободи не дає добробуту. Також необхідно враховувати ширший історичний період, не зосереджуватися виключно на тоталітарній спадщині. Українські землі тривалий період (і то більш тривалий ніж у складі російської імперії) перебували у складі Великого Князівства Литовського і Речі Посполитої, де за всіх станових проблем, характерних для того періоду, були відмінні підходи до людських прав, порівняно з Московським царством, класичною східною деспотією: «У Ягайла сини народилися дуже пізно, тому він пообіцяв шляхті імунітет від самочинного арешту та ув'язнення без судового розгляду. То був привілей «жодного не ув'язнимо без судового вироку», що набув остаточного формулювання у 1433 р.»[2, с. 49–50]. І йдеться не лише про конкретну правову норму, а й про сенси та цінності, які поділяють влада і суспільство. Слушною є ідея звернутися до закону як джерела структуризації національної пам'яті, проаналізувати в контексті класичної моделі соціальної комунікації, згідно з підходом провідного фахівця в галузі комунікастики Г. Лассуел. Він виклав зазначену модель у переліку послідовних запитань: хто повідомляє – про що – у який спосіб – з якою метою – з яким ефектом [6, с. 14]. Ідея про правовий характер відносин між владою і суспільством формує один тип стереотипу історичної пам'яті, а закріплена традиції права влади на свавілля – інший. У підсумку зумовлюючи і традиції політичної поведінки. Спроможність українського суспільства до опору накинутим ззовні тиранічним практикам є свідченням закріплення в історичній пам'яті (не завжди чітко усвідомлюваним та артикульованим) європейських політико-правових практик.

Автори, прихильні до пошуку варіанта вживлення в українську політику історичної пам'яті радянських світоглядно-ідеологічного наративів, щоб зменшити критичний підхід до трагічних етапів української історії, мотивують це нерідко ідеями про політичну націю. Ідея політичної нації, як і майже кожна ідея, повинна аналізуватися в політичній практиці та історичному контексті. Як приклад, можна згадати формування «радянської

людини», очевидну форму політичної нації чи сучасну російську практику формування «руського міра», яка не заперечує етнічності чи конфесійності, якщо певна етнічна група погоджується на своє включення в «руській мір», тобто на відмову від національної ідентичності, самобутності. Так, на практиці, що один, що інший підхід до формування «політичної нації» фактично є тоталітарними.

Наявність різних підходів дало привід до формулювання таких понять, як «війни пам'яті» чи «конфлікти пам'яті». На думку українського історика Я. Грицака є такі варіанти вирішення конфліктів:

- агресивна політика пам'яті. Силowe нав'язування панівної моделі сприйняття минулого, як у міжвоєнних Польщі та Румунії;
- нігілістичний підхід. Ігнорування конфліктів пам'яті, зважаючи на природне забуття;
- політика висміювання. Прощання зі сміхом з власним минулим (наводиться приклад Британії). Проте жарти з власною історією можуть сприйматися як образа.
- пакт про забуття. Прикладами є Німеччина Конрада Аденауера та Іспанія після режиму Франко.
- суспільна байдужість до минулого внаслідок гордості за теперішнє. Прикладом учений наводить сучасну Іспанію, у якій населення не має помітного інтересу до власної історії, однак воно пишається нинішніми успіхами країни та зацікавлене в майбутніх здобутках [8, с. 74–78].

Дослідник наголошує, що кожен із таких підходів має свої недоліки і в підсумку не забезпечує результату, на який розраховували. Основне застереження, на нашу думку: у нас немає «конфліктів пам'яті» – у нас є конфлікти ідентичності та світогляду – конфлікт між цілеспрямованими зусиллями зберегти той чи інший варіант авторитарно-тоталітарного дискурсу, під гаслами пліуралізму думок і політикою історичної пам'яті, спрямованою на викриття їх ворожості правам і свободі людини. Незалежно, у які гасла вони себе переодягають, зокрема декларативно ліберальні.

М. Рябчук теж убачає головну проблему для втілення ефективної політики історичної пам'яті в тому, що Україна інтерналізувала більшу частину імперської історії та ідентичності на рівні більшості громадян – в одній державі співіснують не просто два пантеони героїв та історичних наративів, а дві нації, кожна з яких безапеляційно обстоює лише свій «автентичний» статус, і не готова жодним чином до консенсусу щодо ключових питань національного буття [18, с. 12]. Події, що відбулися з часу написання цієї статті, суттєво зменшили частку прихильників радянських наративів, та, очевидно, вони ще зберігають вплив у суспільному дискурсі. Формування авторитарно-тоталітарного дискурсу історичної пам'яті і його збереження після розпаду Радянського Союзу є наслідком послідовних і різнопланових зусиль радянської влади, а згодом – її наступниці, російської влади. Зокрема, С. Захаров зауважує, що населення Донбасу – це здебільшого переселенці 1930-х рр. та їхні нащадки, уся історична пам'ять яких припадає на радянські часи (тому ці люди мають проблеми із самоідентифікацією) громадянами України, поважають і бережуть радянські пам'ятники як частину «власної» та «справжньої» історії [11, с. 115]. Та й це твердження потребує певного застереження. Події після 2014 р. оприявнили, що «радянська» історична пам'ять радше була маскуванням для пам'яті «руського міра». І суто радянський наратив є не настільки вкоріненим, а скоріш інструментом просування історичних концептів московської пропаганди. Зі свого боку, О. Волянчук пропонує розглядати політику історичної пам'яті за критерієм рівня культури влади та суспільної толерантності:

- індіферентна. В основі перебуває байдужість до різноманітних поглядів на минуле та комеморативних практик;
- конфронтаційна. Обмеження проявів терпимості; сприйняття іншої версії минулого як чужої, незрозумілої;
- поблажлива. Домінування одного з можливих наративів минулого, за якого інші оцінюються як слабші;
- критично-полілогічна. Можливість змінювати затверджені наративи в процесі конструктивних історичних дискусій, за появи нових свідчень, оновлення дослідницьких можливостей тощо [5, с. 120–121].

Загалом, усе слушно, зокрема, індіферентний підхід по питань історичної пам'яті зберігає вплив серед частини громадян України і в умовах сучасної агресії росії. На практиці такий підхід до персональної поведінки є згодою на прийняття будь-яких оціночних суджень, якщо це, на думку індивіда, забезпечує матеріальне благополуччя. Тому такою вагомою є роль історичної пам'яті, яка фактологічно засвідчує: нігілістична (індіферентна) поведінка не лише не гарантує добробуту, вона веде до спіралі репресій, у якій зникають і носії такої поведінки.

Британський історик Р. Баттервік, описуючи складну траєкторію політичного буття Речі Посполитої – як її успіхи, так і причини занепаду, – підкреслив: «Значною мірою проблема оберталася навколо довіри – найважливішому компоненті системи цінностей та інституцій» [2, с. 53]. Такий підхід поділяють й українські дослідники, наголошуючи, що найпродуктивнішою стратегією компаративного аналізу моделей ідентичності, стимульованих антагоністичними «політиками пам'яті», є розгляд цих явищ через призму ціннісно-світоглядного, символічно-ідеологічного та екзистенційно-духовного протистояння між імперським центром (колоніальна парадигма «російсько-радянського» проєкту) та парадигмою сучасних інтелектуалів, обпертих на традиції і моральні засади українського національно-визвольного руху XX століття [17, с. 38]. І пошук компромісу між змістовно протилежними сенсами в кращому випадку може запропонувати тимчасову паузу в цій світоглядній боротьбі. Поступовий програш у війні «пам'ятей» став для російського імперіалізму однією зі спонукальних причин використати насильницький інструментарій для прийняття його варіанта історичної пам'яті. Розрахунок на можливість зберегти життя ціною відмови від власної історичної пам'яті ігнорує сучасні наративи російських ідеологів, які звертаються не до відносно поміркованих ідеологів періоду «застою», а до світоглядного спадку сталінського режиму, в основі якого перебувають масові репресії. Російське суспільство сприйняло відмову від ліберальної декларативності здебільшого з розумінням і навіть ентузіазмом. І найпершим об'єктом для розгортання репресій неминуче було б українське суспільство, за його спроби реалізувати альтернативний щодо авторитарно-тоталітарної моделі політичний проєкт. Наукові дослідження демонструють широкий спектр думок і засвідчують, що історична пам'ять в українському суспільстві не є дихотомічною, де протистоять одна одній радянський та український національні наративи, і що ми маємо справу з континуумом, де вищенаведені моделі пам'яті є полюсами, між якими розташовуються проміжні варіанти. Д. Судин доходить висновку, що було виявлено шість моделей історичної пам'яті, три з яких тяжіють до українського національного наративу (версії «опору», «реалітетна» та «пострадянська»), а три – до радянського наративу («українська» версія радянського та версії «братніх народів» та «возз'єднання») [19, с. 81–82]. Позиція аргументована, засвідчена великим соціологічним матеріалом, однак назагал є константацією факту й не розкриває ні причин, які зумовлюють таку ситуацію, ні її потенційних наслідків. Така строкатість зберігає ґрунт для тоталітарного реваншу.

Труднощі на шляху політики історичної пам'яті в Україні також зумовлені занепадом раціональності політичної сфери (і не тільки) в західних демократіях, найбільш очевидним проявом чого є потужна хвиля популізму. Зокрема, це проявлялося в пафосно-ліберальних застереженнях щодо претензій України на власну історію та її прочитання. «Незбіги в історичному часі викликало на початку 1990-х років обопільне нерозуміння стратегій поступу в духовній сфері між країнами ЄС і Україною. ... Європейцям незрозуміле було переважування національного пріоритету над наднаціональними пріоритетами європейських цінностей, з їхнім відстоюванням прав людини над правами держави» [7, с. 382–383]. Тривалість українського державного життя після здобуття незалежності дала змогу продемонструвати багато в чому помилковість надмірно оптимістичних тверджень західних інтелектуалів. І як щодо сили та надійності їхньої демократії, так і критичних суджень щодо зусиль українського громадянського суспільства відновити національну ідентичність та історичну пам'ять. Не можна виключати й певну політичну заангажованість.

Можливо, коли ми тлумачимо західні ідеї про відмову від самобутності виключно як помилкове розуміння лібералізму, то бажане видаємо за дійсне. Виникають певні історичні паралелі: «Під час монгольського нападу на Галицько-Волинську державу ніхто не прийшов Данилові на допомогу, серед них і литовці. З іншого боку, можна поставити питання про те, чому Бела IV, П'яст й Міндовг мали би воювати за інтереси Данила? Якби королеві Руси вдалося вигнати монголів за Дніпро, з'явилася б держава, сильніша від Малопольщі та Мазовії, небезпечна для Литви й непевна з перспективи східної політики Угорщини» [9, с. 254–255]. Найвірогідніше, ні західні політики, ні західні інтелектуали усвідомлено не будували таких стратегічних планів. Як свідчить політична практика, стратегія – це не найсильніше місце сучасної західної демократії. Основою радше є шаблонне мислення, зорієнтованість на мовні кліше та політичні кроки, які спрацювали в Європі після II Світової війни, та помилкові в цілком відмінних історичних, політичних, ідеологічних реаліях. Ще один важливий момент – на практиці ідея прав і свобод людини втрачає для багатьох громадян країн західної демократії самоцінність. Радше це даність, яка дає їм змогу претендувати на широкий спектр благ, не пов'язуючи їх з обов'язками. І критика українських реалій була не турботою про права і свободи, а радше формалізованими деклараціями правильних гасел, щодо яких немає власного розуміння їх сенсу. Особливо в конкретних контекстах протистояння російському експансіонізму.

Зміни, які відбулися в політиці історичної пам'яті після Революції гідності та початку агресії росії проти України у 2014 р., є конструктивними. Зокрема, автори доповіді «Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України» наголошують: «Зафіксована у формах знань, культурних стереотипів, символів, міфів історична пам'ять є унікальною сукупністю уявлень національної спільноти про своє минуле. ... історична пам'ять за своєю суттю є вираженням процесу збереження та відтворення минулого досвіду народу, країни, держави (уроку історії) для можливого його використання в сучасній діяльності людей» [16, с. 16]. Коли ми ведемо мову про політику історичної пам'яті, це не лише про знання тих чи інших подій і фактів. Це про спроможність на їх основі раціонально та ефективно діяти в нових історичних обставинах. Увесь тиск, зосереджений на недопущенні формування історичної пам'яті, яка базується на праві українського народу на власну державність і критиці авторитарно-тоталітарних практик, незалежно від гасел і наративів, також є ворожим до європейських цінностей прав і свобод людини. Складність полягає в сумнівах західних демократій щодо такого прямолінійного зв'язку, які є свідченням кризи їхньої історичної пам'яті. Ігноруються історичні факти формування західних демократій найперше як національних держав, у складній боротьбі, яка нерідко набували

прямих протистоянь між різними політичними силами. Зусилля спрямовані на пошук безконфліктного вирішення протистояння між силами ворожими до прав і свобод людини та тими хто їм опонує, не є просто утопічними. У практичній площині вони створюють умови для успіху авторитарних ідей. Лідери, які їх сповідують, здебільшого зробили висновки з помилок своїх попередників, використовуючи демократичну риторику і гасла турботи за просту людину. Такі звернення знаходять відгук у виборця в умовах турбулентності всіх сфер людського буття. І звернення до уроків історії має надзвичайну вагу. Такі практики людство вже спостерігало у 1917 р., коли успішна демагогічна риторика більшовиків дала змогу захопити владу. Така ж ситуація супроводжувала приход до влади нацистської партії в Німеччині в 1933 р. Усе завершилося формуванням тоталітарних режимів. Не повинно бути ілюзій, що це все в минулому. Утопічне гасло «Це ж ХХІ століття» себе не виправдало. Виправдовує тільки правильно усвідомлений історичний досвід.

Наявність численних публікацій, які аналізують питання, які пов'язані з історичною пам'яттю та демонструють широкий спектр думок, засвідчує важливість проблеми як науково, так і практично-політично, для щоденного життя держави. Застосування дискурс-аналізу дає змогу розкрити ціннісно-світоглядні впливи на формулювання академічного тексту щодо еволюції політики історичної пам'яті, проаналізувати вплив соціально-економічних і політичних трансформацій на сприйняття відмінних концептів. Досліджувати й реалізовувати політику історичної пам'яті неможливо поза певною світоглядною позицією. За період незалежності підходи до проблеми історичної пам'яті суттєво еволюціонували, набули виразності та засвідчують, що держава поряд з громадянським суспільством стає суб'єктом формування історичної пам'яті, яка орієнтується на традиції українських визвольних змагань, українську соціокультурну ідентичність, демократичні ідеї боротьби за права і свободу людини. Подальшого аналізу потребує дослідження, наскільки такі зміни є невідворотними і які загрози можуть перешкоджати їх закріпленню в суспільній свідомості.

Список використаної літератури

1. Бабка В. Політика пам'яті: спроба теоретичного синтезу, моделі впровадження та роль у перехідному суспільстві. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Випуск 6(74). С. 201–215.
2. Баттервік Річард. Світло і племін. Річ Посполита, 1732–1795 / з англійської переклала Любов Пилаєва. Львів : Локальна історія, 2025. 576 с.
3. Баханов К. Нові часи – нові герої: формування культури пам'яті в Україні. Культура історичної пам'яті : європейський та український досвід / Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін., за загальною редакцією Ю. Шаповала. Київ, 2013. С. 182–216.
4. Веденєєв Д. Лисенко О. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій. URL: <https://old.uinp.gov.ua/publication/vedeneev-lisenko-ukraina-u-drugii-svitovii-viini-deyaki-pitannya-teorii-metodologii-i-su>
5. Волянчук О. Я. Суспільна пам'ять і політика: Мистецтво можливого. «НВЦ «Пріоритети», 2013. 172 с.
6. Ганжуров Ю. С. Комунікативний ресурс законотворення у формуванні національної пам'яті // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі: зб. наук. пр. Випуск 8. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети» / гол. ред. В. Ф. Солдатенко ; Укр. ін-т нац. пам'яті. 2013. С. 14–24.
7. Гирич І. Українська історична пам'ять, шкільні підручники і освіта // Культура історичної пам'яті : європейський та український досвід / Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін. / за загальною редакцією Ю. Шаповала. Київ, 2013. С. 326–391.

8. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності: статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2010. 232 с.
9. Домбровський Даріуш. Король Руси Данило Романович (приблизно 1201–1264). Політична біографія / з польської переклав Андрій Козицький. Львів : Локальна історія, 2025. 520 с.
10. Закон «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
11. Захаров С. Конфлікт пам'ятей. *Критика*. 2007. № 5. С. 115.
12. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : навч. посібник / В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко та ін. Київ : Вища шк., 2002. 616 с.
13. Касьянов Г. В. Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. *Український історичний журнал*. 2016. № 2. С. 118–137.
14. Киридон А. Політика пам'яті в Україні (1991–2015 рр.) // Україна – Світ – Європа = Ukraine – Europe – World : міжнародний збірник наукових праць. Сер. Історія, міжнародні відносини. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 15. С. 244–250.
15. Копилов В. О. Влада і знання: генезис ідей епістемократії. Харків : НАУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2009. 512 с.
16. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України : аналіт. доповідь / Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валецький О. Л., Здіорук С. І., Зубченко С. О. та ін. / за заг. ред. В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 144 с.
17. Потапенко Я. О. Базові інтепретаційні наративи культурного простору сучасної України в контексті функціонування амбівалентних політик пам'яті // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі: зб. наук. пр. Випуск 8. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети». / гол. ред. В. Ф. Солдатенко ; Укр. ін-т нац. пам'яті. 2013. С. 33–40.
18. Рябчук М. На полях дискурсивних битв. *Критика*. 2008. № 1–2. С. 12–15.
19. Судин Д. Множинність моделей історичної пам'яті в українському суспільстві. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2021. № 3. С. 65–90.

EVOLUTION OF HISTORICAL MEMORY POLICY IN UKRAINE AFTER INDEPENDENCE

Ihor Vdovychyn

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Political Science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article examines the evolution of historical memory policy in Ukraine after independence. Addressing the issues of historical memory is conditioned by political, historical, and socio-economic changes that prompt, on the one hand, a revision of established assessments of the past, and on the other hand, a search for answers to contemporary civilizational challenges in the experience of the past.

The main approaches to the concept of “historical memory”, which has already gained general recognition, *are analysed*, and the discussions focus on the implementation of a certain value and worldview dimension that is embedded in it. A comprehensive approach to studying the problem requires the use of not only the results of previous scientific research, primarily historical and political, but also the formation of a worldview position.

The historical stages following independence that significantly influenced the evolution of the policy of historical memory *are outlined*. When we talk about the policy of historical memory, it is not only about

knowledge of certain events and facts. It is about the ability to act rationally and effectively in new historical circumstances on their grounds. The approach, focused on preventing the formation of historical memory, which is based on the right of the Ukrainian people to their own statehood and criticism of authoritarian and totalitarian practices, regardless of slogans and narratives, is hostile to the European values of human rights and freedoms.

It is determined that the policy of historical memory, which is based on the national and cultural tradition, is correct. It should ensure the formation of a worldview founded on the concept of identity, which reaches into the depths of history and combines it with democratic values and the struggle for human rights and freedoms.

Key words: historical memory, identity, national identity, cultural tradition, discourse analysis.